

דף הרחבות לנושא – קניין הנכרי בארץ ישראל מתוך סדרת הלכות שמיטה

יחידה מספר 20

❖ השפעת המחלוקת אם יש לנכרי קניין לחפור בארץ על דרכי הלימוד של האמוראים

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף מז עמוד א

אמר רבה: אף על פי שאין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר, שנאמר: 'כי לי הארץ' - לי קדושת הארץ, אבל יש קנין לגוי בארץ ישראל לחפור בה בורות שיחין ומערות, שנאמר: 'השמים שמים לד', והארץ נתן לבני אדם'. ורבי אלעזר אומר: אף על פי שיש קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר, שנאמר: 'דגנך' - ולא דגן גוי, אבל אין קנין לגוי בארץ ישראל לחפור בה בורות שיחין ומערות, שנאמר: 'לה' הארץ'.

נשים לב ליחס בין דברי האמוראים לבין הפסוק שהם זקוקים לו כדי לברר את שיטתם. לפי רבה, ללא הפסוק "כי לי הארץ" היינו מניחים שלנכרי יש קניין להפקיע מדי מעשר. בהתאם לשיטתו ביחס לחפירת בורות שיחין ומערות.

לפי רבי אלעזר, ללא הפסוק "דגנך" קניין הנכרי לא היה מפקיע מדי מעשרות, בהתאם לשיטתו ביחס לחפירת בורות שיחין ומערות. כשם שאין לו קניין לחפור בורות שיחין ומערות, קניינו אינו אמור להשפיע על המצוות התלויות בארץ, ולכן הוא זקוק לפסוק "דגנך" כדי להצדיק שקניינו משפיע על המצוות התלויות בארץ.

❖ כיצד הפיכת הסוגיה משפיעה על הלכות חדש בחוץ לארץ

הרא"ש ש' דן בשאלה אם חדש נוהג בקרקע של נכרי. תוך כדי הדברים הוא כותב:

שו"ת הרא"ש כלל ב סימן א

דבר תימא הוא, למה לא לנהוג בשל כנעני? דמאן דאמר 'יש קנין לכנעני בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר' דריש ליה מקרא 'דגנך ולא דגן כנעני'. ואי לאו קרא תבואת כנעני בעי עשורי! ובחדש כתיב 'ולחם וקלי וקרמל לא תאכלו', ואפילו בחוצה לארץ, דכתיב 'מושבתיכם', מהיכי תיתי לן למימר דלא לנהוג בשל כנעני? והלא ערלה, דאינה נוהגת אלא בארץ, ואפילו הכי נוהגת בנטיעת כנעני .... וגרסינן עלה בירושלמי "כי תבאו אל הארץ ונטעתם פרט לשנטעו כנענים עד שלא באו לארץ. יכול שאני מוציא את שנטעו כנענים משבאו לארץ? תלמוד לומר 'כל עץ'". וכל שכן חדש שנוהג מן התורה אף בחוץ לארץ שנוהג אף בשל כנעני. וכן כלאים נוהגים בשל כנעני

השאגת אריה מבאר את דבריו:

שו"ת שאגת אריה דיני חדש סימן ג

כך הם הצעת דבריו: דדבר תימא הוא, למה לא ינהג בשל נכרים, שהרי לעניין מעשר, אי לאו קרא, מסברא תבואות נכרי בעי עשורי, אם כן בחדש, דליכא קרא למעוטי תבואות נכרים, פשיטא דנוהג בשל נכרים ועוד בא לחזק דבריו שלא תימא דלמ"ד יש קנין לנכרי בא"י להפקיע מידי מעשר, הכי נמי יש קנין לנכרי לדידיה להפקיע מאיסור חדש. על זה מסיים ובחדש כתיב כו' ואפילו בחוץ לארץ. ואם כן כיון דלא תלה איסור חדש בקדושת הארץ, שהרי איסורו נוהג אפילו בחוץ לארץ. אם כן לא שייך ביה לומר 'יש קנין לנכרי להפקיע מידי איסורו', דמה הפקעה שייכא ביה, כיוון שאיסורו נוהג בחוץ לארץ, דמופקע ועומד הוא, ואפילו הכי איסור חדש נוהג, כל שכן שנוהג בארץ ישראל אפילו למ"ד יש קנין לנכרי לעניין מעשרות להפקיע מקדושתו, היינו דווקא מעשר שתלוי בקדושת הארץ דווקא. שהרי אינו נוהג בחוץ לארץ. משום הכי סבירא ליה דהכי נמי יש קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיע מקדושתו, וקרקע של נכרי בארץ ישראל כחוץ לארץ דמי, דפקע קדושת הארץ מקרקע זו של נכרי כאלו הוא חוץ לארץ, אבל לעניין חדש שנוהג אפילו בחוץ לארץ גמור מן התורה. ואם כן קרקע נכרי בארץ ישראל, אפילו למ"ד יש קנין לנכרי להפקיע ארץ ישראל מקדושתה, מכל מקום לא גרע קרקע זו של ארץ ישראל מחמת הפקעת קדושתה מקרקעות חוץ לארץ גמור שאי אפשר לה שתקדש בשום ענין, ואפילו הכי נוהג בו איסור חדש, כל שכן קרקע ארץ ישראל ביד נכרי, אפילו למ"ד יש קנין לנכרי להפקיע אותה מקדושתה, מכל מקום יש תקנה שתחזור לקדמותה כשתצא על ידי מכירה או באיזה ענין מרשות נכרי ותחזור לרשות ישראל, לא כל שכן שאיסור חדש נוהג בו ואינו מועיל הפקעת קדושה על ידי נכרי מלהצילה מאיסור חדש

השאגת אריה אומר שאפילו לסובר שקניין הנכרי מפקיע מחובת המעשר, ניתן להבין בשני אופנים. לפי הבנה אחת, הקרקע איננה מושפעת כלל, אלא רק דיגון הנכרי פוטר ממעשר. ואפילו אם נסביר שהכוונה היא

שהקרקע באמת מופקעת לעניין מעשר, היא ודאי איננה פחות קדושה מקרקע חוץ לארץ. אם הקרקע בחוץ לארץ חייבת בחדש, ודאי שהקרקע ביד הנכרי חייבת בחדש. עכשיו הוא מחדד את ההבנה הראשונה, אותה נראה שהוא תופס כמרכזית:

ותו בא הרא"ש לומר דאפילו למ"ד יש קנין לנכרי להפקיע מידי מעשר, לאו למימרא שהיינו טעמא משום דפקע קדושת הארץ על ידי הנכרי מן הקרקע כל זמן דהארץ לעולם עומדת בקדושתה, אפילו בעוד שהיא תחת יד הנכרי. והא דמפקע לה מן המעשר משום דכתיב 'דגנך' הוא. ומכריח הדבר דעל כרחך כולי עלמא מודו דאין הארץ פקע מקדושתה. אפילו כל זמן שהיא תחת יד הנכרי, אף על פי שפטורה מן המעשר למ"ד יש קנין לנכרי

כאמור, כאן הוא מחדד את התפיסה שגם הסובר שקניין הנכרי מפקיע מדי מעשר, זה לא נובע משינוי בקדושת הארץ, אלא מגזירת הכתוב ביחס ל"דגנך". מדבריו עולה בצורה חזקה מאוד שיטת החזון איש, שלכולי עלמא אין לנכרי קניין להפקיע מקדושת הארץ, והמחלוקת היא רק על פטור ממעשרות:

והיינו דמסיים 'והלא ערלה דאינו נוהג אלא בארץ. ואפילו הכי נוהג בנטיעת נכרי ... אלמא כו"ע מודו דנטיעת נכרי חייב בערלה. שמע מינה דלא פקע קדושת ארץ מקרקע ארץ ישראל על ידי נכרי. ועל כרחך היינו טעמא דמ"ד יש קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיע מן המעשר מגזירת הכתוב הוא. שאף על פי שקדושת ארץ ישראל על קרקעות ארץ ישראל שביד הנכרי. מכל מקום מיעטה קרא מן המעשר. אבל לכל שארי דברים הקרקע בקדושתה עומדת. ומה שנוהג בשאר ארץ ישראל, כגון ערלה ורבעי וכלאיים, שאינו נוהג אלא בארץ ישראל, נוהג נמי בהאי קרקע שביד הנכרי, וכל שכן שינהוג בהאי קרקע דברים שנוהגין בחוץ לארץ. שהרי כיוון שנוהגין בחוץ לארץ, שמע מינה שאין איסורן תלוי כלל בקדושת הארץ. שהרי קרקעות חוץ לארץ אין בהם קדושה. ואפ"ה נוהגין בה איסורן אלו ... ואדרבה קרקע ארץ ישראל עדיפא טפי אף על פי שהיא ביד נכרי, דאכתי קדושה לכל מילי חוץ לעניין מעשר למ"ד יש קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר. מה שאין כן קרקעות חוץ לארץ אין בהם קדושה. והיינו דמסיים הרא"ש "וכל שכן חדש שנוהג מן התורה אף בחוץ לארץ, ולא תלי מידי בקדושת הארץ שנוהג אף בשל נכרים. והוא הדין לכלאיים שנוהגין בשל נכרים. אף על פי שאינו נוהג אלא בארץ ישראל מן התורה, דאפילו למ"ד יש קנין היינו דווקא לגבי מעשר מגזירת הכתוב, אבל מכל מקום קדושת הארץ עליה, שהרי ערלה נוהג בה. ואם כן הוא הדין לכלאיים נמי. כיוון דלכולי עלמא לא פקעי קדושתה. זה נראה לי ברור כוונת הרא"ש

❖ העמקה בביאורו של הגר"ח מבריסק את דברי הרמב"ם בהלכות ביכורים

רמב"ם הלכות ביכורים פרק ב הלכה טו

המוכר שדהו לעכו"ם וחזר ולקחה ממנו הרי זה מביא ממנה בכורים מן התורה, שאינה נפקעת מן המצוה בקנין העכו"ם כמו שביארנו. +/השגת הראב"ד: המוכר שדהו לעכו"ם וכו'. א"א אף על פי שבכרו ברשות העכו"ם

הגר"ח מציע מספר הסברים במה הרמב"ם והראב"ד חולקים:

חידושי ר' חיים הלוי הלכות תרומות פרק א הלכה י

י"ל עוד בביאור ההשגה, דהיא על מה שכתב הרמב"ם לפי שאינה נפקעת מן המצוה בקנין הנכרי, דמבואר בזה דאם אך היה הדין דיש קנין לנכרי בארץ ישראל עצם הקרקע היתה נפקעת מקדושתה, אף לאחר שחזר ישראל ולקחה הימנו ... ועל זה הוא שהשיג דלענין הפקעת הקרקע גופה מן המצוה שתהא ככיבוש יחיד ואין זה שייך כלל לענין קנין נכרי, ולא נאמר קנין נכרי אלא לענין תרומות ומעשרות דאיכא מיעוטא דדגנך ולא דגן נכרי, וכן לענין בכורים דאיכא מיעוטא דאדמתך ולא אדמת נכרי, והדין בהו דשל נכרי פטור, וע"כ תלוי זאת בדין אם יש קנין לנכרי בארץ ישראל, דאם יש קנין מקרי של נכרי ופטורין מהנדך מיעוטי, ואם אין קנין דינם כשל ישראל וחייבין בכל מן התורה, אבל לענין לאשווי להארץ חו"ל לא איכפת לן גם אם יש קנין, דאף אם היא של נכרי מ"מ היא ארץ ישראל לכל דיניה כל שנתקדשה בקדושת הארץ.

ולפ"ז פליגי הרמב"ם והראב"ד בהא, דלדעת הרמב"ם גם זה שהארץ נשארת בקדושתה הוא ג"כ מטעמא דאין קנין לנכרי בארץ ישראל, ולדעת הראב"ד קדושת הארץ עצמה אינה נוגעת כלל לדין קנין נכרי, וכל הך דינא דאין קנין לנכרי בארץ ישראל צריכין רק לענין הפירות שגדלו ברשות הנכרי שיהיו חייבין בתרומות ומעשרות ובכורים

הגר"ח מציע שהרמב"ם והראב"ד חולקים בשאלה שהעלה החזון איש: לפי הרמב"ם קניין הנכרי מפקיע את קדושת הארץ וחובותיה. לפי הראב"ד קניין הנכרי מפקיע את הפירות מדינים מסוימים, בהתאם לדיני הפירות. אך קדושת הארץ והמצוות התלויות בה, באופן כללי, עומדות בעיניהן. לכאורה תהיה נפקא מינה לענין דיני השמיטה: לפי הרמב"ם קרקע הנכרי תהיה מופקעת מחובות השמיטה, לפי הראב"ד לא.

❖ **ראיה נוספת שבעלי התוספות סבורים שקניין הנכרי מפקיע את קדושת הארץ**

בהקשר של ביכורים הגמרא אומרת:

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף פא עמוד א

אדמתך – למעוטי אדמת עכו"ם

תוספות מסכת בבא בתרא דף פא עמוד א

ההוא למעוטי אדמת עכו"ם - תימה לרשב"א, אמאי איצטריך, הא לרבי מאיר יש קנין לעכו"ם בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר .... ונראה לר"י דדלמא מהכא הוא דגמר בכל דוכתי דיש קנין

ביכורים זו דוגמא למצווה שנובעת מעצם גידול הפרי. משמע בלשון בעלי התוספות בצורה מאוד ברורה ששאלת קניין הנכרי על האדמה לעניין הפקעת חיוב התרומה מקבילה לחלוטין לשאלה אם בעלות הנכרי מפקיעה את חובת הביכורים.

❖ **ראיית הגרש"ז שגם הכסף משנה אוסר עבודה של ישראל בקרקע של נכרי בשביעית**

כסף משנה הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כט

מה שכתב (הכפתור ופרח) לא נפקע אותו איסור בקניינו מטעם שאין קניין לעכו"ם בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר ושביעית, אשתמיטתיה מה שכתב רבינו בפ"א מהלכות תרומות שמה שאמרו אין קנין לעכו"ם בארץ להפקיע מן המצות היינו לענין שאם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא הרי היא כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם אבל בעודה ביד עכו"ם מופקעת היא. ומה שפירותיהם חייבים במעשר אינו אלא כשמירחם ישראל דווקא ... אילו היה יורד לסוף דעת רבינו לא היה כותב כן, שמה שכתב רבינו 'ולא גזרו על הספיחים' ... משום דאיכא לאקשוויי אהא: אף על פי שלא נעבדה על ידי ישראל היה לנו לאסרה דלא גריעי מספיחים שלא עובדו על ידי ישראל ואפילו הכי אסורים! לכך תירץ: אילו היו הספיחים אסורים מן הדין, היה כדברך, אבל מאחר שהספיחים אינם אסורים אלא משום שמא יזרע, ובעכו"ם לא שייך לגזור שמא יזרעו, שהרי אינם מצווים על השביעית, הילכך ליכא קושיא מספיחים ומעתה אין שום פקוק בדברי רבינו

הגרש"ז (מעדני ארץ פרק ט אות א) מדייק כך: מדוע הכסף משנה מדגיש שלא שייך לגזור שהנכרים יזרעו, ואינו אומר יותר מכך: קרקע זו מותרת בזריעה גם על ידי ישראל!
מכאן הוא מוכיח שגם הכסף משנה מסכים שאמנם הפירות אינם קדושים, אך אסור לישראל לעבוד בקרקע.

❖ **ראיית פאת השלחן מן הירושלמי**

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת דמאי פרק ג הלכה ד

בעון קומיה {רבי יוחנן}: מה טעם?

אמר להו: כד תסתאבון אנא אומר לכוון.

שמואל בר אבא... ואילו הו אמר להון, מה הוה מימר להון? כמאן דאמר: מאיליהן קבלו עליהן את המעשרות.

ביאור (על פי ה'פני משה')

רבי יוחנן הקל בהלכות טומאה וטהרה בתרומת גוי, ושאלוהו תלמידיו מהו הטעם שהקל?

ענה להם רבי יוחנן שכשיזקינו יענה להם (התחמק ולא רצה לגלות)

שמואל בר אבא תלמיד רבי יוחנן אמר... אם היה רבי יוחנן עונה, מה היה אומר? שהלכה כדעה שאין בזמן הזה חיוב בתרומות ומעשרות מן התורה, אלא מדרבנן ('מאליהן'). לכן יש להקל בתרומת גוי.

פאת השלחן דמאי סימן טז אות מ

ולי נראה דבסוגיא בירושלמי מפורש כן, דרבי יוחנן סבירא ליה לכן דהקילו כיון דמאליהן קיבלו המעשר... וניחא יותר מה דבעון קמיה: 'מה טעם?' ולכן לא רצה לגלות, שזה נוגע הרבה לקולא. ושמעון תלמידו גילה שהטעם מאליהן קבלו, והוא מדרבנן, ולכן גם למאן דאמר: 'אין קנין בזמן הזה' יש קנין, וכספר התרומה והסמי"ג

פאת השלחן אומר שמשמע מהירושלמי בצורה ברורה שהקלו בתבואת נכרי בגלל שחיוב תרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן. אם כך בירושלמי הדברים כמעט מפורשים: בשעה שהחיוב הוא מדרבנן בלבד יש להקל כשיטה הסוברת שקניין הנכרי מפקיע את חיוב המצווה התלויה בארץ.